

2. Bessenyei György kézíratai.

A pataki kézírattárban Bessenyei műveinek több olyan kézírata van, amelyet Bessenyei sajátkezű javításaival s toldásaival látott el. (Így p. o. a *Tarimenes utazásának* III. kötete s a *Bihari remete*.) Ha összehasonlítjuk a kiadott szöveget ezekkel, azt tapasztaljuk, hogy az eltérések és bővítések legtöbbször hiányzanak, p. o. a *Bihari remetének* Széll Farkas-féle (1894-i) kiadásának a következő helyein: a 29, 41, 44, 46, 47, 51, 71, 72, 92, 102, 104, 106, 108, 110, 111, 119. lapokon. Nemcsak a jegyzetekben, hanem a szövegben is van eltérés, pl. a 72, 92, 102, 106, 110, 111, 119. l. Jó volna, ha a következő kiadásnál ezeket figyelembe lehetne venni.

GULYÁS JÓZSEF.

KAZINCZY FERENC NÉHÁNY FELJEGYZÉSE.

A pataki könyvtár kézírattára Kazinczytól sok érdekes feljegyzést őriz. Így Gersei Pethő Józsefről, Homonnai Bálintról, Laurent Józsefről, Kollonics Zsigmondról stb. Ezek közül most csak egyet mutatunk be, mely érdekes fényt vet Kazinczy lelkére. Egy könyvre vonatkozik ez: «Az Ipam, Gróf Török Lajos, nekem azt beszéllé, hogy az atyja, Gróf Török József, a' Referendarius és később a' kassai (másként Szepesi) Kamarának Administratora, azzal az áhítatossággal szokta volt olvasni Senecát, a' mellyel az imádkozni szerető Pap a' maga Breviáriumát. Előmutatván az Exemplart, a' melly neki Kézi-könyve vala, kértem a Grófot, hogy azt ajándékozná nekem. Imhol van az, s kérem gyermekeimet, hogy a' könyvet tiszteljék ősöknek emlékezetéért' s birtokokból soha ki ne eresszék. Álljon az annak gondviselése alatt, a' ki Familiai Leveleinket fogja őrzeni.

Széphalom, Jul. 18. 1821.

Kazinczy Ferencz.»

A könyv címe: *Senecae Opera, quae exstant omnia*. Antwerpiae, 1652.
Könyvtári jelzete: H H 1097

GULYÁS JÓZSEF.

A PANNONHALMI KÖNYVTÁR ISMERETLEN
EGYHÁZI ÉNEKESKÖNYVEI.

Az énekeskönyvekkel — főleg a kézíratosakkal — foglalkozó irodalmunk még sokkal adósa a tudománynak. A legelső teendő természetesen az egyes énekeskönyvek felkutatása és irodalmi ismertetése volna — de épen ez az első lépés a legnehezebb, mert nemcsak majdnem minden valamirevaló gyűjteményben található egy-két kézíratos énekeskönyv, hanem igen sok van még ma is magántulajdonban, sőt használatban is. Egy ember, önmaga, szinte lehetetlen, hogy elvégezze ezt a feladatot. Erdélyi Pál 1899-ben 76 kézíratos énekeskönyvet ismer, Szabó T. Attila 1934-ben — igaz, hogy jóval nagyobb időközt ölel fel — már 572-öt: nagy haladás ez, de a teljességtől még mindig messze áll. Az alábbiakban a Pannonhalmi Könyvtár ide vonatkozó ismeretlen énekeskönyveit soroljuk fel.

I. Kéziratosak.

1. *Bajnai énekeskönyv.* Herchl Antal iskolamester írta össze Bajnán 1765—67 között. Nagysága 22 × 32 cm. Bőrkötés. Könyvtári jelzése 10 a E 3/1—2. Címlapján: «Következnek Szent Misékre némely kyriek, és Külömb külömb féle különös Ünnepekre való szép ajtatos Énekek, mellyek Herchl Antal akkori Bajnaj iskola Mester által össze Szedegetvén örök emlékezetre egyben irattattak Kis Aszszony havának 29-dik napján 1765-ben.» 1—327 lapon katolikus egyházi énekek (pár lap üresen), köztük sok csak itt előforduló ének, részint kótával, többnyire kóta nélkül. A második részben újra kezdődő számozással 1—184-ig Herchl verses önéletrajza, levél- és egyéb másolatok.

2. *Dőri énekeskönyv.* 4-r., félbőrkötésben. Jelzése 10 a E 29/1. Címlapján: «ezen könyvet írta bé Kováts István dőri Iskola Mester Pápista Kórusra való Szép Énekekkel És Némelyeknek Nótáit és kottával feltette 1763-ik Esztendőben elkezdvén». 426 l., végén egy levél hiányzik. Igen izléses iniciálékkal, képekkel és díszítésekkel, amelyeket maga Kováts István készített. Sok ismeretlen énekkel.

3. *Écsi énekeskönyv.* 4-r., VIII, 295 lap, füzve, igen rongált állapotban. Jelzése 10 a E 29/3. Címlapján: «Ennihány szép, istenes énekek az melyekel lölke üdvösségre élhet az kőrösztény Anno 1725». Az I—VIII, címlap, 1—143. lapra terjedő rész ismeretlen kéz írása 1725-ből. A 144—295. lapra terjedő részt Varga András írta, valószínűleg 1725 után. A 144—295. lap írása ugyanis azonos a 117. lap alján található kéz írásával: Ego sum andrae Varga. Az énekeskönyv tehát két részből áll, első levelein az írás olvashatatlan, sok helyütt hiányos. Néhány szép, csak itt előforduló ének is van benne.

4. *Kajári énekeskönyv.* Nagy 4-r., füzött, 112 lap, sok helyen hiányos. Jelzése: 10 a E 29/6. Első felében 13 halottas ének, jórészt Kovács Márk bencés énekszerző darabjai. A másik részben 1802, 1810, 1816, 1830—1860-as években elmondott halotti búcsúztatók vannak.

5. *Pannonhalmi katolikus énekeskönyv.* Nagy 4-r., füzött, 92 l. Ismeretlen kéz írása; az írásból következtetve korát a XVIII. század végére, esetleg a XIX. század elejére kell tenni. 98 éneket tartalmaz. Az énekek túlnyomólag Mária-énekek, nagyrésztük teljesen ismeretlen és a legszebb egyházi énekek közé tartoznak.

6. *Varsányi énekeskönyv.* 4-r., félbőrkötés. Kora: a XVIII—XIX. sz. fordulója. Második tulajdonosa Szabó Gergely iskolamester volt, aki bejegyzéseivel sok adatot szolgáltat az énekeskönyv történetére vonatkozólag. 317 lap, de két levél (1—2., 23—24. l.) hiányzik. Címlapja Szabó Gergely írásával: «Ezen könyvben foglaltatnak Esztendőttát való Szentekről, és Evangeliom-foglalati Énekek: hanem az eleibül már el vezett egynehány levél.»

II. Nyomtatottak.

Voltaképen nem is nevezhetők énekeskönyveknek, hanem csak énekiadásoknak, vagy legfeljebb pár-leveles énekeskönyveknek.

1. *A' szent misének minden részéhez alkalmaztatott énekek.* Minden szentek s a B. Sz. Máriáról való lytániákkal. Posonyban, Nyomtatott Patkó Ferentz' Bettivel. Hely, év nélkül. 8-r. 16 lev.

2. *Szép öt Új Istenes Énekek.* Első: Miként Egyiptusban egy Pellikán 's a' t. Második Ujúljon - meg lelkünk e' mái napon 's a' t. Harmadik: Én Istenem minden kintsem 's a' t. Negyedik: Mint a' Noé bárkájából ki - küldött 's a' t. Ötödik Oh Keresztény! Keresztény mit 's a' t. (Ezek alatt a töviskoronás Üdvözítő képe nádszállal kezében.) Alatta: Nyomtattatott 1783-dik Esztend. (Petrik csak 1836. budai kiadását ismeri.)¹ Kis 8-r., négy levél.

3. *Boldogságos Szűz Máriának képérül,* mely Bisztricei Templomban Számtalan tsudákkal tündöklök ábjtatos ének. Én Szerelmem drágo kéntsem & c Nótájáro énekelletik. (Alatta a Fájdalmas Szűz képe karján a a kis Jézussal.) Nyomatat. Sopronban 1793. Kis 8-r., 4 lev. Egyetlen, 18 szakos éneket tartalmaz: Nagy örömt néki mondok, és nagy vigságot.

4. *Öt szép válogatott új Istenes Énekek,* Első: Ezen nagy Szentséghez siessetek, & c Második: Mit használ ha, meg-vallását & c. Harmadik: Büneim rettentnek, majd kétségben & c. Negyedik: Oh én boldogtalan bűnös lélek, & c. Ötödik: Üdvöz-légy szent Jó'sef Jésus Dajkája. (Alatta angyalokkal körülvevett szentségmutató.) Nyomtattatott ebben az Esztendőben. 8-r. 4 lev.

5. *Öt szép új Énekek,* Első: üdvözlégy itt lévő szentséges & c. Második: Ez nagy szentség valóban, & c. Harmadik: Bűnös lélek sirasd kérlek, & c. Negyedik: Oh Mária kegyelemnek bőven & c. Ötödik: Keresztények! sirjatok & c. (Alatta pálmalombbal körülvevett urna.) Nyomtattatott ebben az Esztendőben. 8-r., 4. lev.

6. *A' Tsaloközben lévő, Szent Antali Tsodálatos Boldogságos Szűz Máriához készített Ének.* Egyetlen 6 szakos ének: Üdvözlégy te o! Mária! Kegyes és irgalmas Szűz. 8-r., 2 lev.

7. *A' Sz. Misének minden részeire felosztott Ének.* Nótája: Egek' ékesége. Kezdet: Térdet, 's fejet hajtunk, Nyújtván áldozatunk'. 8-r., 2 lev.

8. *Nepomucenus Sz. Jánoshoz* Isten Ő Szent Fölségénél. Minden lelki, és testi veszélyben főképen pedig a' jó hir-név veszedelmében lévőknék nagy Pátronusokhoz, és bizonyos Szószólójokhoz Új ének. (Ez a cím az 1. lev. b. lapján van. Az előző lapot teljes nagyságában Nepomuki Szent János képe tölti be, kezében keresztel és palmaággal, a kép hátterében pedig a Moldva vizébe való dobás ábrázolásával.) 8-r., 2 lev. Kezdet: Ditsérjétek, tisztellyétek ti Keresztények, 9. szak.

9. *Két könyörgés és három énekek.* Nézzed oh Mária te szép Seregedet. Bóldog Aszszony Anyánk, régi nagy Pátr. Üdvöz-légy Mária szép lilioszál. Szentséges Szűz Márial azzal a' szeretet. Emlékezzél-reg oh kegyelemnek Anya. (Alatta a Fájdalmas Szűz képe, balján a kis Jézussal.) Nyomtattatott ebben az Esztendőben. 8-r., 4 lev. 2 példány.

10. *Öt szép Istenes Énekek,* Első: Mária Szűz Anyám te légy, 's a' t. Második: Mária Menyek nagy Aszszonya, 's a' t. Harmadik: Éljen áldott légyen, áldott 's a' t. Negyedik: Boldogtalan bűnös Lélek könyörülly, s' a' t. Ötödik: Világnak öröme szentek ditsősége, 's a' t. (Alatta virággal körülfont szívben a Boldogságos Szűz képe, balján a kis Jézussal.) Nyomtattatott Sopronban, 1804. 8-r., 4 lev.

¹ Petrik G.: *Magyarország bibliographiaja.* 1712—1860. III. k. 14. l.

11. *Három Új Istenes Énekek*, A' Szent Oltári Szentségrül. Első. Menny 's föld tenger minden 's a' t. Második. Üdvöz-légy áldott Test kinek 's a' t. Harmadik. Szeretlek szép Jesus mert 's a' t. (A második és harmadik énekeim között: Szentségtartó két térdeplő angyalal.) Nyomtattatott Győrben, 1756-dik Eszt. Kis 8-r., 4 lev.

12. *Szép négy új Énekek*, Első: Szent-Háromságnak az én életemet. Második: Üdvöz-légy édes Jésumunk. Harmadik: Oh Titkos Mélység Oltári Szentség. Negyedik: Jöjj hozzám szerelmem Üdvösségem. (Alatta a Szentháromság képe.) Nyomtattatott Sopronban. Kis 8-r., 4. lev. 2 példány.

13. *Öt szép új énekek*, Első: Az Ur Jesus Kristus, Atya Isten Fia. &c. Második: Miként Egyiptusban egy Pelikán &c. Harmadik: Üdvözlégy Szent Anna, óh mi édes &c. Negyedik: Ujlylon meg-lelkünk ez máj napon &c. Ötödik: Menny-el sietséggel Archangyal &c. (Alatta a Golgota-jelenet képe.) Nyomat. Sopronban ebben az Esztendőben. Kis 8-r., 4 lev.

14. *Négy szép Istenes énekek*, Első: A' Jésum, Mária, József szentséges nevérül. Második: Az Oltári szentségrül. Harmadik: A' szegény bűnös embernek áhitatos fohászokodása az Istenhez. Negyedik: A' Nepomuky Szent János tisztességérül. (Alatta: üvegkoporsóban Nepomuki Szent János holttestét tartja két angyal, a koporsó felett N. Sz. János nyelve.) Nyomtattatott 1802-dik Esztendőben. Kis 8-r., 4 lev.

15. *Négy Új Istenes Kis-Czeli Énekek*. Első: Jertek Keresztény Lelkek Máriát 's a' t. Második: Jer oh én Lelkem, ébredgy fel 's a' t. Harmadik: El-jött már Orája, 's a' t. Negyedik: Oh Mária drága Név, 's a' t. (A 3. és 4. ének címe között a Kiscelli Szűz képe, a kép alsó részén a magyar címer.) Nyomtattatott Sopronban 1781. Kis 8-r., három levél. A negyedik éneket tartalmazó 4. levél hiányzik.

16. Elején, közepén és végén csonka kiscelli énekeskönyv. Kis 8-r., jelenleg 7 levél. Kezdetleges nyomása a XVIII. század első felére utal. A jelenlegi 1. lap alján A5, a további 3. 7. lapokon A6 és A7 jelzés áll. A többi lapokat alul nagyon megkurtította a könyvkötő kése, úgyhogy hiányoznak a levélszámok. E szerint tehát elől hiányzik az 1—4. lev. Hogy a másik két helyen mennyi hiányzik, nem lehet megállapítani. Énekei: 1. Jertek hívek Istenünket tiszteljék. 2. Áldj-meg minket Jésum kik itt egyben gyűltünk. 3. Uram irgalmaz nekünk. (A Lorettói litániából szerkesztett ének.) 4. Mint a' szarvas kút forráshoz úgy sietünk Te hozzád. 5. Istennek sz. Anya óh Mária! 6. Máriát dítserni hívek jöjjetek. 7. Oh én szép szerelmem, én édes Anyám. 8. Ból- (Csak ennyi maradt meg a következő lapon található énekből a 4b. levél őrszava [custos] szerint.) 9. Öröktől választott drágalátos Szűz. 10. Oh Mária! drága Név. 11. Bús szívemnek nagy öröme. Jelenleg ez az utolsó ének, de eredetileg nem ez volt, mert a lap alján álló «Más» új énekre utal még.

17. *Ujjonnan Öszve-szedett szép öt Mária Gyűdi Énekek*. Első: Serkenyfel oh bűnös vétkek' álmából 's a' t. Második: Üdvöz-légy Mária Gyűdnek Aszszonyá 's a' t. Harmadik: Meg-halok szerelmemben Jésumomér, 's a' t. Negyedik: Istselkedik ellenem a' Sátán de nem 's a' t. Ötödik: Ez napon Máriának Az Isten Szent 's a' t. (Alatta: a gyűdi kegykép, a Szent Szűz jobbán a kis Jézussal. Ez utóbbi körülmény, valamint a felírás inkább a

kiscelli szobor mellett bizonyítana, de a koronát tartó angyalok a gyüdi szoborra vallanak. A kép felirata: In Gefahren Leibs und Seel. Sey mein Süßs Maria Zell.) Nyomtatott Sopronban. Kis 8-r., 4 lev.

18. *Négy Új Énekek a' Boldogságos Szüz Máriához.* Első: Oh Mária drága Név, 's a' t. Második: Gyönyörködjél, örvendezél. Harmadik: Oh Mária! Idvezz-légy. Negyedik: Erős Tornya, Nagy Aszsz. (Alatta a Szent Szüz képe balján a kis Jézussal, jobbában skapuláréval, a kép alsó részében a tisztító-tűz rajza. Kis 8-r., de csak a címet tartalmazó 1. levél van meg.) Nyomtatott 1803dik Esztendőben.

19. *Szép négy énekek. Mária Czeli szüzzül.* Első: Serkeny-fel óh! bünös vétkek 's a' t. Második. Malasztnak élő kút-feje 's a' t. Harmadik: Nyújtsd - ki Mennyből óh Szent 's a' t. Negyedik: Bútsút vészek tőled szép Liliom szál 's a' t. (Alatta a Patrona Hungariae szokásos ábrázolása.) Nyomtatott ebben az Esztendőben. Kis 8-r., 4 lev. Petrik¹ ismer egy teljesen egyező tartalmú és igen hasonló címlapú énekeskönyvecskét, de azt — szerinte — Sopronban nyomtatták.

19. *Négy szép Új Énekek.* Eslő. Az édességes Jésusról. Óh szépséges! Oh kegyelmes! édességes Jésum! 's a' t. Második: Kristus Urunk' Szenvedéséről. Ah félek rettegek! Jésum! mit tegyek. 's a' t. Harmadik: Megváltó Kristus Urunkhoz. Üdvöz-légy Kristus! Te hozzád kiáltunk 's a' t. Negyedik: Az Isten' Szent Anyához. Istennek Szent Anna, Óh Mária! 's a' t. (Alatta leveles virágdísz.) Nyomtatott ebben az Esztendőben. Kis 8-r., 4 lev.

20. Címlap nélküli kis 8-r., jelenleg 3, de eredetileg 4 levélből álló énekeskönyvecske. Első levele, amelyen a címlap és az első ének 1—9 szakai volt, elveszett. Énekei: 1. Jaj édes méhemnek drága édes gyümöltse. Csak 10—17 szak. 2. Én nemzetem 'Sidó népem. 3. Oh én Szegény bünös Lélek. 4. Krisztus nagy kinnyában el bádgyalott (!) vala.

21. *Rövid tudósítás Ajtatos imádsággal és Énekkel* Együtt Szent Istvánnak Magyar-Ország első apostoli királyának ditsőséges jobb kezéről: Mellyet Felséges, és Apostoli Királyné Aszszonyunknak különös buzgósa Ráguzából Hazánkba vissza-hozott, és Budán az Udvari Templomban közönséges tiszteletre ki-tett. Györbe, Nyomtatott Streibig Gergely János, privil. könyv nyomtató által. 1771. 8-r., 4 lev. Petrik (I. 632) nem ismeri. Fraknoi Vilmos² is csak a Bécsi 1771-es bécsi kiadását ismeri. Tehát az itt ismertetett kiadás egyidős a bécsi kiadással és a legelső magyarországi kiadás.

22. Teljesen azonos címmel, csak: Budán, nyomtatott Landerer Katalin Bettivel 1779. Kis 8-r., 4 lev.

23. Teljesen azonos címmel, csak: Budán, A királyi Universitás Bettivel. 1819. 8-r., 4 lev.

24. *Szent István királynak tiszteletére szerzett Ének.* Ad notam: Üdvöz légy Krisztusnak drága Sz. Teste! Kezdeté: Adjunk tiszteletet Szent Királyunknak. Kis 4-r., 2 lev.

GACS EMILIÁN.

¹ Petrik i. m. I. 637.

² Fraknoi Vilmos: *A Szent jobb.* Századok, 1901. 902. I.